

SOSYOLOGCA

OCAK-ARALIK 2017

CİLT:7 SAYI:13-14

ISSN: 2146-5207

YORUMSAMACI YAKLAŞIMLARDA NESNELİK TARTIŞMASI

Emre DEMİRCİ

Özet: Pozitivist yaklaşımlar, araştırma nesnesi olarak makro düzeydeki sosyal olguları seçerek ve matematiksel analiz yöntemlerine yönelerek konunun etkisini en aza indirmeye çalışmışlardır. Yorumlayıcı yaklaşımlar ise öznelliği öne çıkarmıştır ve mikro konuları insanı merkeze alan bir araştırma nesnesi haline getirerek nesnellik tartışmasını ateşlemiştir. Yorumlayıcı yaklaşımlar, verileri elde ederken seçtikleri betimsel yöntemler ve nitel analiz teknikleri ile nesnellliği sağlamaya çalışmışlardır. Bu çalışmada, yorumlayıcı yaklaşımlarda nesnellik tartışması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yorumlayıcı Yaklaşım, Nesnellik, Pozitivist Yaklaşım.

DISCUSSION OF OBJECTIVITY IN INTERPRETATIVE APPROACHES

Emre DEMİRCİ

Abstract: Positivist approaches have tried to minimize the effect of the subject by choosing macro-level social phenomena as research objects and by turning to mathematical analysis methods. Interpretative approaches, on the other hand, highlighted subjectivity and fueled the debate on objectivity by making micro subjects an object of research that puts people in the center. Interpretative approaches tried to provide objectivity with the descriptive methods and qualitative analysis techniques they chose while obtaining the data. In this study, a discussion of objectivity in interpretative approaches will be made.

Keywords: Interpretive Approach, Objectivity, Positivist Approach.

YORUMSAMACI YAKLAŞIMLARDA NESNELİK TARTIŞMASI

Emre DEMİRCİ

Sosyal bilimcinin araştırdığı nesnenin bir parçası olması, öznelliğini de bu sürece dahil etme ihtimalini doğurarak, nesnelliği tartışmalı hale getirmektedir. Pozitivist yaklaşımlar makro düzeydeki toplumsal olguları araştırma nesnelere olarak seçerek ve matematiksel analiz yöntemlerine yönelerek öznenin etkisini en aza indirmeyi denemiştir. Yorumlayıcı/ anlamacı yaklaşımlar ise insanı merkeze alan, mikro konuları araştırma nesnesi yaparak öznelliği öne çıkarmış ve nesnellik tartışmasını alevlendirmiştir. Yorumlayıcı yaklaşımlar verileri elde ederken seçtikleri betimleyici yöntemler ve nitel analiz teknikleriyle nesnelliği sağlamaya çalışmışlardır. Ancak bu farklı yaklaşımlardaki uzlaşma eksikliği sosyal bilimlerdeki nesnellik konusunun ulaşılmak istenen bir ideal olarak görülmesine neden olmuştur. Tam bu noktada Disiplinlerarası yaklaşımlar, bu iki uç noktanın yarattığı gerginliği gidermede bize yeni ufuklar açmaktadır. Özellikle Bourdieu'nun *ilişkisel* anlayışı ve *düşünümsellik* kavramları, nesneye yönelen araştırmacıyı yani özneyi de nesne konumuna getirerek nesnellik tartışmasına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Günlük hayattaki birçok alanda kullanımına rastladığımız nesnellik kavramı, geçerlilik, rasyonellik, gerçekçilik, bilimsellik gibi argümanları içermektedir. Genellikle nesnellik dendiğinde çoğu zaman doğa bilimlerinde geçerli olan epistemolojik kullanım öne çıkmaktadır. Bilginin ortaya çıkma sürecinde temel ayrıma tabi tutulan özne-nesne çelişkisinde nesneden yana bir tavır sergileyen bu kullanım açısından doğa nesnelere ilişkin bir alandır. Öznen beklenen çoğunlukla kişisel inanç, eğilim ve değerlerinden arınmış bir şekilde bu nesnelere dünyasına yönelmesidir. Araştırmacı bu noktada nesneyi deney ve gözlem metoduyla betimlemeye çalışarak bilginin üretilmesinde pasif bir rol üstlenmektedir. Zihnimizden bağımsız bir şekilde var olan dış gerçekliğin duyularımız aracılığıyla bilinebileceğinin temeline dayanan doğa bilimlerinin nesnellik görüşü açısından öznel, arınması gereken bir unsurdur. Nesnelliğe yapılan bu aşırı vurgu beraberinde öznel konusunun da ele alınmasını gerektirir. Kısaca öznel bilgi üretim

sürecinde, nesnellikteki nesneye yönelişin aksine öznenin tarafını tutmaktır. Bilimde çoğunlukla nesnelliğin karşıtı olarak ele alınan öznelliğin, doğa bilimleri açısından, elde edilen verinin çarpıtılmasına yol açabilmesinden dolayı, bilginin geçerliliğini zayıflattığı görüşü hakimdir. Bu açıdan bilimde öznelliğe izin vermek, bilgi üretim sürecinde kişisel değerlerin de etkisini kabul etmek anlamına gelmektedir.

Toplumsal alanda eyleyici konumundaki özne değer yüklüdür ve öznenin tüm ürünleri bu değerleri içinde barındırır. Özneyi bu değerlerden ayrı düşünmek ya da onu bu değerlerden ayırmaya çalışmak, toplumu ve toplumsal anlama ile açıklamayı amaç edinen sosyal bilimler açısından pek mümkün değildir. Burada anlama konusunun altı özellikle çizilmelidir. Sosyal bilimci toplumsal olayları ya da olguları açıklamayla yetinmesi öznenin nötrleşmesi sonucunu doğuracaktır. Toplumsal yaşam öznenin onu deneyimlemesi ve ona anlam yüklemesi sayesinde inşa edilir (Neuman, 2014: 132). Değer yüklü olan özne, yaşama bir anlam yükler ve ilişkilerini bu anlama edimi etrafında şekillendirir. Toplumsal süreçleri açıklayabilmek, bireyin anlam dünyasını ele almayı zorunlu kılar.

Descartes dış dünyaya yönelik olarak sonu gelmez kuşkuculuğun ortasında varoluşunu *cogito ergo sum*¹ sayesinde teminat altına almıştır (Özlem, 1999: 62). Descartes'a göre duyularımız gerçeğe ulaşma konusunda bizi yanıltabilir. Karşımızda duran bir nesnenin gerçek olup olmadığının nasıl bilinebileceği şeklindeki bir kuşkuculukla öznenin dışındaki her şeyi karanlığa teslim eden Descartes, düşünme ediminin gerçekliğine güvenerek aydınlığa çıkmıştır. Böylelikle özneye göre esas olan düşünceleridir ve bu biriciktir. Neticede özneye ait bir düşüncenin bir başka özne tarafından doğrudan görülebilmesi mümkün değildir. Özne bunu ancak dolaylı bir şekilde yansıtabilir (Tura, 2016: 43). Varoluşunu düşüncelerine bağlayan Descartes açısından geçerlilik özneye başlamaktadır. Descartes'ın doğal dünyada geçerlilik kazanan özne vurgusunun, ilişkisellikten çok bir içe dönük olması, anlamın biricikliği konusunda bize birçok şey anlatmaktadır. Kısacası bizim dışımızda olan ötekinin anlam dünyasının bilinmesinin önemine işaret etmektedir. Özne bu düşünsel süreci kendi içinde anlamlandırıyor bir başkası tarafından bunun bilinebilmesi ne kadar mümkündür. Yorumsamacılar bu süreci "*başkalarını onların bakış açılarından bakarak anlamaktır*" (Fay, 2012:151) şeklinde ifade etmektedir. Ancak öznelerin bu anlam dünyaları onların içlerine doğdukları ve anlamlı eylemlerini gerçekleştirdikleri daha büyük kültürel sistemlere bağlıdır. Bireyin anlamlı eylemlerine odaklanan yorumsamacılar açısından eylemlerin anlamları, toplumsal süreçler anında ve bağlama yönelimli bir şekilde oluşmaktadır.

¹ Düşünüyorum, o halde varım.

Yorumsamacı yaklaşıma göre toplumsal yaşam anlamlı eylemler tarafından oluşturulduğundan dolayı, sosyal bilimcinin görevi toplumu açıklamaktan çok onu anlamaktır. Bu açıdan gerçeklik de pozitivistlerin öne sürdüğü gibi öznenin dışında keşfedilmeyi bekleyen bir olgudan ziyade kişilerin etkileşimleri ve anlamlandırmalarıyla inşa edilmektedir. Toplumsal etkileşim sürecinde eylemini ortaya koyan öznenin bu anlamlı eylemleriyle ilgili öznel gerekçeleri vardır ve öznel gerekçeler, öznel yorumlamaları doğurduğu gibi birden çok gerçekliğin varlığını da su yüzüne çıkarmaktadır. Öznenin anlamlı eylemlerinin tek bir gerçekliğinin olmaması, bu eylemlerle ilgili olarak bireyin kendi açıklamalarına başvurulmasını gerektirir. Bu durum, tüm toplumsal deneyimlerin öznel karakterli olduğunu ve daha geniş bir bağlama göre değişebildiğini de gösterir. Netice de özne olayları ve olguları kendi bakış açısı ve inanışlarıyla yorumlar ve anlamlandırır. Bu anlamlandırma esnasında olaya bakış açısı ve eylemin ortaya konuluşu gündelik hayattaki sağduyusal bilgi ile ilintilidir. Bilimsel açıklamanın nesnellliğini, öznenin etkisini azaltmakla ölçen pozitivist yaklaşım kendi açıklamalarında sağduyusal bilgiye yer vermediği gibi böylesine bağlama yönelimli, değişebilen bir gerçeklik açıklamasını kendi ifadeleri arasından ayıklamaya çabalamıştır. Sosyal gerçekliğin gündelik hayatta bağlam gönderimli bir şekilde inşa edildiğini vurgulayan Garfinkel bilimlerin bu ayıklama gayretlerini Etnometodelojide Araştırmalar kitabında dikkat çekici ifadelerle vurgulamaktadır:

“Bağlama gönderimli ifadelerin özellikleri bilimsel alanı onlardan arındırmaya yönelik sonu gelmeyen metodolojik araştırmalara yol açmıştır. Gerçekte bir bilimin pratikleri bu türden ayrıntılı arındırma girişimleri bütün bilimleri metodolojik problemlerle kendine has biçimlerde ilgilenmeye ve çok farklı bilgi üretme biçimlerine yöneltmiştir. Bir bilimin pratik etkinliklerine ilişkin incelemeleri araştırmacıları, hangi bilimden olursa olsun, bağlama gönderimli ifadeleri alandan kesinlikle temizlemeye yönelik sonu gelmeyen çabalara itmiştir” (Garfinkel, 2014: 22).

Garfinkel’in ifadelerinden anlaşılacağı üzere bir bilim uğraşının, bağlama gönderimliği kabul etmesi halinde toplumsal gerçekliğin öznel bakış açısına bağlı bir karakter özelliği göstermesinin yanında toplumsal ortamın da daha geniş bir bağlam olması anlamında -değişebilirliği içerecek şekilde- bu gerçeklik üzerinde etkide bulunabileceğini kabul etmek durumunda kalacaktır. Böylesi bir yaklaşım pozitivist geleneğin tümdengelimci yapısıyla çelişeceğinden ya yeni metodolojilerin geliştirilmesini zorunlu kılmakta ya da yetersiz kaldığında bu açıklamayı tüm ifade tarzlarından arındırma bağımsızlığını göstermesine neden olmaktadır. İnsanlar bir eylemin gerçekleştiği toplumsal bağlamı hesaba katmadıklarında, o eylemin ne anlam ifade ettiğini ve neden o anda gerçekleştiği anlamada aşırı bir yoruma kapılacaklardır.

Sosyal bilimlerde araştırılan nesnelere çoğunlukla maksatlı fenomenlerden

oluşmaktadır. Bu *maksatlı fenomenler* doğaları gereği bir anlamlılık içerirler ve bu nedenle de birbirlerinden ayrılırlar (Fay, 2012: 152). Sosyal bilimlerin bu karakterinden kaynaklı olarak ortaya koyduğu kavramlar, Doğa bilimlerinin gerçekliği tarif eden kavramlarından ziyade, gerçekliğe etki eder ve onu oluştururlar. Toplumsal alanda düzenin oluşabilmesi için aktörlerin düzen kavramı bilmeleri ve ona bir anlam yüklemiş olmaları gerekir. Eğer aktör düzeni otoriteye itaat olarak değerlendiriyorsa, eylemleri ve seçimleri de bu yönde olacaktır. Bu öznel seçim sadece bireye yüklenemediği gibi onun içinden geldiği ve ilişkili olduğu daha geniş sosyo-kültürel alanı da kapsamaktadır. Böylelikle bireyin bu eylemini açıklamak bağlama gönderimli bir anlamlandırma sistemini anlamayı ve yorumlamayı gerektirmektedir. Garfinkel'in yukarıda ifade ettiği gibi bu durum yeni metodolojilerin geliştirilmesini zorunlu kılar. Yorumsamacı sosyal bilimler bunu sağlamak adına araştırılan nesneyi anlayıp açıklayabilecek çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler genellikle nitel araştırma yöntemleri olarak adlandırılmaktadır (Neuman, 2006: 131). Yorumsamacı yaklaşımların elde ettiği sonuçların, geçerliliği nasıl sağladığının anlaşılması, esasında bu nitel yöntemlerin elde ettiği sonuçların güvenilirliği ve bunu dayandırdıkları temel gerekçelerle ilgilidir. O nedenle nesnellik konusunu metodolojik olarak tartışmak daha seçici bir yoldur.

Pozitivizmin nicel araştırmasının, verileri ve analizleri sayısallaştırarak öznelliği aşmayı ve nesnellığı sağlamayı amaçlamasının aksine nitel araştırma insanların yaşadıkları olaylara ya da içinde ilişki kurdukları kültürel ortamlara hangi anlamları yüklediklerini ve bu süreçlerin kişi üzerinde ne tür yansımalarının olduğunu o insanların kendi ifadelerine başvurarak ve onlarla aynı ortamda kalarak anlamaya çalışır. Çoğunlukla katılımlı gözleme başvuran nitel araştırmacı toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmeye çalışırken kendini o ortamın yerlisi olarak görmeye çabalarak onların "*ne yapmayı düşündüklerini kestirebilme*"ye (Rabinow ve Sullivan, 1990: 47) çalışır. İçeriden birisi olarak, nitel araştırmacının verileri, yerlilerin anlatımına ne kadar yakın olursa betimleme o kadar ayrıntılı olacaktır.

Gerçekliğin insan zihninden bağımsız ve dışta olduğu görüşünü vurgulayan pozitivizm açısından araştırmacı bu gerçekliği dışardan incelemeli, ona bir değer yüklememeli ve kişisellikten uzak bir dil ile bunu raporlaştırmalıdır (Game ve Metcalfe, 1999: 85). Bu varsayımların aksine nitel araştırmada, gerçeklik özneliği içermektedir. Araştırmacı bu gerçekliğe etki ederek onunla etkileşime girmektedir. Bu nedenle öznel değerlerden bağımsız bir şekilde bu gerçekliğin kavranamadığı gibi araştırmanın raporlaştırılmasında kişisel bir dilin kullanılması gerekmektedir. Nitel araştırma, sosyal gerçekliğin, insanın anlama ve eyleme süreçlerinden bağımsız ele alınamayacağı için tarafsız kalınamayacağını ortaya koymaktadır. Nitel araştırmada araştırma

nesnesi gerçekçi ve derinlemesine bir şekilde betimlenerek, konu ile ilgili ayrıntılı bir resim ortaya konmaya çalışılır. Araştırmacı bazı yerlerde araştırma notlarından doğrudan aktarma yaparak ya da konuyla ilgili diğer araştırma sonuçlarından yararlanarak karşılaştırma yapmakta ve bu yeni bilgilerin geçerliliğini sınamaktadır. Betimlemenin kapsamlı bir şekilde yapılması bu süreçte büyük önem taşır.

Yorumsayıcı yaklaşımın eylemlerin anlamına olan aşırı vurgusu ve özneliği öne çıkarması sosyal bilimlerde çok önemli bir yere sahip olan uzun vadeli süreçlerin, ortamların göz ardı edilmesi bakımından eleştirilmektedir. Sosyal bilimcinin bir aktörün eylemini anlamak için sadece aktörün sahip olduğu kavramlarla kendisini sınırlaması ve daha geniş kültürel sistemin de bazı yetersizlikler ya da tutarsızlıklar türetebilmesi eyleyenin kavramlarının ve o kültürde işleyen anlamlandırmaların ötesine geçmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla toplumsal gerçeği anlamak için sadece bu eylemlerin ne anlama geldiğini bilmek yetmiyor, bunların nedenlerini sorgulayabileceğimiz bir açıklamaya da ihtiyacımız vardır. Toplumsal gerçeğin çok boyutlu yapısı yalnızca tek bir paradigmanın hakim görüşleriyle tam olarak kavranamaz. Toplumsal bir fenomenin gerçekleşmesi anında birçok değişken farklı ölçeklerde etkide bulunabilmektedir. Burada ölçeği farklı boyutlardaki perspektifler anlamında kullanıyorum. Makro bir yapı geniş bir ölçekken mikro, ayrıntıya inen küçültülmüş bir ölçektir. Bu değişkenlerin aralarındaki ilişkilerin ortaya konulabilmesi farklı ölçeklerdeki yaklaşımların bir arada kullanılmasını zorunlu kılar. Bu bir disiplinin farklı ölçeklerden kaynaklanan yaklaşımlarını içerdiği gibi farklı bir disiplinin farklı ölçeklerdeki bakış açılarını da kapsayabilmektedir. Günümüzün değişen dünyasında, toplumsal gerçeği anlamak ve açıklamak tek bir ölçekten anlamlandırabilmeyi ve açıklamayı aşmaktadır. Sosyal bilimlerin bir krizde olduğu aşıkarken, ve mevcut kuram ile kavramlaştırmaların bu değişimi açıklama da yetersiz kaldığı noktada güven tazeleyecek yeni açıklamaların ortaya konulması işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında sosyal bilimlerin içinde olduğu krizin farklı bir tezahürü olan öznel- nesnel tartışmasında öne sürdüğüm Disiplinlerarasılığın Bourdieu'nun düşünürsel kavramıyla ilişkili olarak bize ne gibi çözümler sunabileceğini açıklamaya çalışacağım.

Pozitivistlerin nicel ampirik ve nesnel yaklaşımıyla, yorumsamacıların öznelci yaklaşımlarını reddeden Bourdieu (Neuman, 2014:141), felsefe, sosyoloji ve antropolojinin yöntem ve kavramlaştırmalarından edindiği, kültür, iktidar, tabakalaşma, sermaye ve faillik ekseninde ele aldığı toplumsal fenomenlerdeki tüm dikotomileri aşmaya çalışmıştır. Bourdieu'ya göre sosyal bilim birbiriyle uyuşamayan iki konuma işaret eden nesnellik ve öznel arasında sıkışmıştır:

“O, bir yandan, eski Durkheimci ilkeye uygun biçimde, toplumsal ol-

guları şeyler olarak alabilir ve böylece onların toplumsal varlık içinde bilme nesnelere -veya yanlış bilme nesnelere- oldukları gerçeğini atlayabilir. Öte yandan, toplumsal dünyayı faillerin ürettikleri temsillere indirgeyebilir, böylece sosyal bilimin görevinin toplumsal öznelerin açıklamalarının açıklamasını sunmayı içerdiği öne sürülebilir” (akt: Coluon, 2010: 91).

Bourdieu yüzeysel olduğunu düşündüğü nesnellik-öznellik karşıtlığını geniş bir kavramsal temel ile birlikte nicel ve nitel verileri bir arada kullanarak aşmaya çalışmıştır. Bourdieu’ya göre toplumbilimcilerin algı ve eylemleri, insanın toplumsal dünyayı ve eşyayı değerlendirme tarzını olağan sayması anlamındaki *habitus* (alışılmışlık/yatkınlık) ile şekillenmektedir (Wallace ve Wolf, 2012; 171). Sosyal bilimci araştırmalarını daima kendi durumlarının etkilerini de içerecek şekilde yapması gerekmektedir. Nesnelleştirmeyi amaç edinen bilim adamının kendisinin de bir araştırma nesnesine dönüşebilmesini Bourdieu düşünümSELLİK şeklinde kavramlaştırmaktadır. *Homo academicus* (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 49), içinde bulunduğu konum itibarıyla kendi sınıfsal yapısının yeniden üreticisidir. Bourdieu’ya göre akademi çevresi farklı sermaye formlarına sahip olanların iktidar ve güç mücadelesi verdikleri bir alandır. Burada bir dış güç söz konusu değildir. Kişilerin buradaki mevcut konumlarını kaderleriymiş gibi görebilmesinin nedeni tüm süreç içerisinde insanların mevcut ekonomik ve kültürel sermayelerini meşrulaştırma aracı olarak onaylatan *simgesel sermayedir* (Wallace ve Wolf, 2012; 168). Böylelikle bir sınıf kendini yeniden üretme imkanını, akademi içerisinde elde etmektedir. Sosyal gerçekliğin içerisinde sağlıklı bir bilginin elde edilebilmesi için nesnellik amacındaki akademisyenlerin algı ve eylemlerinin ne tarz etkiler altında olduğunun ve bu etkilerin çalışmalarını ne yönde etkilediğinin ve ne ölçüde kısıtladığının anlaşılabilmesi için araştırmacının da bir araştırma nesnesine dönüştürülmesi gerekmektedir.

Bourdieu’nun yukarıdaki tespitlerinden de anlaşılacağı üzere tek bir disiplinin mevcut imkanlarıyla o disiplinin içinde bulunduğu açmazların aşılabilmesi mümkün değildir. Nesnellik-öznellik tartışması arasında gidip gelen sosyal bilimlerin bu tıkanıklığını *düşünümsellik* ile aşmayı hedefleyen Bourdieu, sosyal bilimcilere konuyu ele alabilecekleri aşkın bir perspektif sunmuştur. Bourdieu’nun amacı bu uzlaşmaz iki ucu birleştirmekten öte onları aşmaktır. Ona göre sosyal bilimin has nesnesi ne birey ne de ne grup olmanın ötesindeki yegâne ilişkidir (Bourdieu ve Wacquant, 2003; 117). O nedenle ötekini anlamak için ötekinin bakış açısına hapsolmamız gerekmez. Çünkü faillerin maksatlı eylemlerini açıklayabilmek bunların ona ne anlam ifade ettiklerini anlamayı içerdiği gibi, failin kavramsal kaynaklarının da ötesine geçebilmeyi gerektirir.

Kaynakça

- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (2003). *Düşüniümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (çev: N. Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coulon, A. (2010). *Etnometodoloji*. (çev: Ü. Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.
- Fay, B. (2012). *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. (çev: İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Game, A. & Metcalfe, (1999). *Tutkulu Sosyoloji*. (çev: O. Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Garfinkel, H. (2004). *Etnometodolojide Araştırmalar*.(çev: N. Ökten). Ankara: Heretik Yayınları.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Cilt 1*. (çev: S. Özge). Ankara: Yayın Odası Yayınları.
- Özlem, D. (1999). *Siyaset, Bilim ve Tarih Bilinci*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Rabinow, P.& William Sullivan.(1990). *Toplum Bilimlerinde Yorumcu Yaklaşım*. (çev: T. Parla). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Tura, S. M. (2016). *Freud'dan Lacan'a Psikanaliz*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Wallace, R. A. & Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (çev: L. Elburuz & M. R. Aras). Ankara: Doğu Batı Yayınları.